

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНОПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ

реалізується він через правильно побудовану систему спілкування.

Спілкування вчителя й учнів на уроках української мови і читання повинно сприяти розвитку активності молодшого школяра, допомогти йому набути позитивного досвіду в організації мовної діяльності і стосунків. Цьому допомагає створення доброзичливої атмосфери з використанням різних стилів взаємодії у навчанні учнів початкових класів. Це і співнавчання, і взаємонавчання, де учень і вчитель – це рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчально-виховного процесу, які розуміють, що вони роблять і з якою метою.

Проведений аналіз дає змогу дійти наступних **висновків**: педагогічне спілкування учителя з молодшими школярами під час вивчення предметів гуманітарного циклу передбачає особливості застосування змісту, активних методів та форм навчання. Усе це сприяє створенню доброзичливих та комфортних умов взаємодії учителя початкових класів з молодшими школярами на уроках української мови та читання.

1. Закон України "Про загальну середню освіту" / Початкова школа. – 1999. – № 8. – С. 1 – 12.

2. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посібник. – К.: Освіта, 2006. – 268 с.

3. Зимня І.А. Психологические вопросы лекционной пропаганды // Основы лекторского мастерства. – М., 1978. – С. 74 – 78.

4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М., 1990. – 190 с.

5. Вашина С., Ткачук Л. Абетка етикету спілкування. – Сільська школа України. – 2004. – №31. – С. 28 – 31.

6. Педагогічна майстерність / За ред. І. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.

7. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний Підручник для педагогів ринкової системи освіти. – К.: Видавничий дім "Слово", 2004. – 616 с.

8. Психологічний словник / За ред. В. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 216 с.

9. Савченко О.Я. Сучасний урок у початковій школі. – К: Магістр-“S”, 1997. – 256 с.

10. Сорока Г.І. Система педагогічної підтримки дітей в освіті. – Харків, 2005.

11. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Вибрані твори в 5-ти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 299 с.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2012

УДК 130.33 (477)

Лариса Костюк, кандидат філософських наук,

доцент кафедри культурології та українознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНОПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ

У статті робиться спроба розкрити сутність взаємозв'язку і взаємовпливів та виявити причинно-наслідкові зв'язки між українською народнопоетичною творчістю та ментальністю як способом реалізації своєї культурної ідентичності.

Ключові слова: народна творчість, ментальність, художня культура.

Лит. 12.

Постановка проблеми. Народна творчість – це історична основа, на якій розвивалася і розвивається світова художня культура, одна із форм суспільної свідомості і суспільної діяльності, явище соціально зумовлене. Як і інші форми суспільної свідомості, зокрема, філософія, мораль, релігія, політична і правова ідеологія, народна творчість розвивалася під впливом конкретної історичної дійсності. Беручи до уваги сторінки нашої історії, можна стверджувати, що народне слово, яке надає можливості до самопізнання, формує “дух

народу”, тобто його ментальність, упродовж віків було чи не єдиною зброєю, за допомогою якої стверджувалася самобутність, окремішність, прагнення до власного шляху розвитку.

Ментальність етносу – явище, яке не можна репрезентувати як суто мисленнєві чи психологічні риси, бо вони є невід'ємними від форм суспільної життєдіяльності, що не лише зумовлюють виникнення таких рис, а й слугують підґрунтям постійного їх самовідтворення, а також є невід'ємними від світу символічних культурних форм й значень, в яких ці риси відтворюються.

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНОПОЕТИЧНА ТВОРЧИСТЬ ЯК СКЛАДОВА ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ

Ментальність існує невід’ємно від історико-культурного буття етносу – яке (буття) створює й відтворює певну “модель” бажаного для нього типу особистості.

Метою дослідження є виявлення причинно-наслідкових зв’язків між українською народнопоетичною творчістю та ментальністю як способом реалізації своєї культурної ідентичності та засобом інтеграції сучасної української спільноти в культурний простір ХХІ ст.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження традиційно-побутової культури українців започаткували в ХІХ ст. М. Максимович, М. Костомаров, П. Чубинський, П. Куліш, М. Сумцов, І. Нечуй-Левицький, Ф. Вовк та ін. У першій половині ХІХ століття ці дослідження носили переважно описово-констатуючий характер.

На початку ХХ століття спостерігаємо перехід від описових досліджень до теоретико-узагальнюючих. Це праці І. Франка, В. Гнатюка, О. Воропая, І. Огієнка, І. Крип’якевича та ін.

Виклад основного матеріалу. “Ескізом української мітології” (як зазначено у передмові) є робота І. Нечуя-Левицького “Світогляд українського народу” (1875 р.) [6]. З огляду на предмет нашого дослідження висловимо декілька зауважень. Цінним у роботі є те, що українська міфологія розглядається автором у тісному зв’язку з природою: “кожний народ творить собі богів на себе глядячи, і по своєму смаку дає їм форми по своєму психічному характеру”. І. Нечуй-Левицький виводить основну характеристику світогляду народу з специфіки господарсько-культурного типу українців: “...в українській мітології ми бачимо давні форми бита пастушого і патріархально-хліборобного” [6, 4]. Важливим, на нашу думку, є твердження про те, що український народ любив собі творити богів в найприроднішій для нього формі сім’ї багатого господаря-хлібороба. Дослідник також відзначав пантеїзм українського світогляду: “...любов до природи в піснях, надихана її живим духом” [6, 4]. Як бачимо, в рефлексії І. Нечуя-Левицького поняття духу є базовим для поняття ментальності.

Слід зауважити, що розробка проблеми ментальності українців у контексті етнографічних досліджень є підтвердженням загальноновизнаних констатацій щодо проблеми ментальності, однак відсутня системність у дослідженні даної проблеми. Вважаємо, що такою фрагментарністю позначена і робота І. Нечуя-Левицького, а також спроби накреслити ментальний портрет українця в подальших роботах української філософсько-літературної традиції, що було зумовлено тогочасною політичною ситуацією, повсякчасною

актуальністю проблеми ментальності як національної ідентичності, відповідності своїй культурі і спільноті.

Сучасні дослідники української етнічної ментальності визначають зміст її настанов виходячи із завдань та мети власних досліджень. Зокрема М. Степико відносить український етнос до демотичної спільноти, яка характеризується “приземленням” інтересів та потреб внаслідок дії культурно-історичних чинників: переважання “землеробської культури”, відсутність самодостатньої національної еліти, міжконфесійний розбрат, регіональна своєрідність культурно-політичних орієнтацій та ін. [9, 200]. Вчений також звертає увагу на емоційно-почуттєвий характер ментальності українців тобто на “кордоцентризм” однак вважає, що поєднуючись із архетипом “Неньки-землі”, він формує довірливість, “м’яке, добрячкувате ставлення до навколишнього світу” [9, 201], тобто позбавляє українську етнічну спільноту рис, потрібних для активної позиції у боротьбі за виживання. Як позитивні ментальні риси, похідні від “кордоцентризму”, дослідник визначає толерантність, терпіння і приязнь до ближнього. Важливим, на нашу думку, є висновок М. Степика про те, переважання названих ознак у ментальності українців детермінувалося дією так званих маргінальних чи межових чинників геополітичної ситуації України (“загроза знищення”, “грань смерті”, “випадковість”, “незахищеність”, “історичний шанс”) [9, 201].

О. Нельга, визначаючи “впізнаваність” українців за ментальними особливостями, групує риси їх етнічної ментальності навколо мовної специфіки, гуманності, демократизму, “селянськості” та індивідуалізму [5, 136]. О. Нельга вважає, що мова – це “перевернутий в ідеальне та перетворений етносом зовнішній світ разом із історією становлення самого етносу” [5, 136]. Гуманність в українстві має різні форми вияву: невойовничість, милосердність, щирість [5, 137]. Демократизм, ставши суттєвою ознакою української ментальності, “...втїлив в собі, з одного боку, засади гуманізму, а з іншого – волелюбності і рівноправ’я” [5, 139]. “Селянськість” ментальності у трактуванні О. Нельги співставна з “антеїзмом”. Ми поділяємо думку дослідника що, говорячи про “селянськість” ментальності українців, необхідно враховувати не тільки ті чинники, які формували цю ментальну ознаку, а й ті, які сприяли не завжди добровільній консервації цієї якості. Тобто “селянськість не можна розглядати як одвічну ментальну ознаку українства, ... а в залежності від економічних і політичних умов, тобто конкретно-історично” [5, 143]. Український

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНОПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ

індивідуалізм вчений представляє волелюбністю, хазяйновитістю, честолюбством, оптимізмом та інтровертизмом [5, 145].

Важливим з точки зору досліджуваної проблеми є визначення менталітету В. Ярошовцем, як такого феномену, що "... інтегрує хаотичний різномірний потік напівусвідомлених сприйняти і вражень, характерний не для окремих індивідів, а саме для людських спільнот ("німотної більшості") в упорядковану картину світу..." [12, 745]. Вчений виділяє такі ментальні особливості українців, як "поліфонізм" (багатоголосся різних культур), "антеїзм" та "кордоцентризм". Говорячи про особливості світоглядно-філософської ментальності українців, вчений наголошує на її провідних домінантах, але також вказує й на наявність відмінних, навіть альтернативних аспектів. Однак цілком слушно зазначає, що натуралістично-реалістичні, раціоналістичні, моністично-монологічні настанови існують як "доповнюючі анклавні" в атеїстично-екзистенційно-кордоцентричному контексті [12, 746].

З'ясування проблем етносу слід розглядати в тісному поєднанні з проблемою етногенезу, світогляду, ментальності, взаємозв'язків з іншими етнічними спільнотами. Оскільки ментальна своєрідність спричинена природнокліматичними, географічними, історичними умовами, тобто простором, що забезпечує форми і способи життєдіяльності етносу, то необхідним елементом *аналізу* постає культура етнічної спільноти, як одна з умов функціонування самого середовища, яка в художній, образній уяві відтворює відповідну систему етнічних символів, що закріплюються на рівні підсвідомості. Нашим *завданням* є розкрити сутність взаємозв'язку і взаємовпливів між народнопоетичною творчістю та ментальними характеристиками етнічної спільноти як складовими української художньої культури.

Українська художня етнокультура бере свої витоки з міфології, ритуалістики та космологічних уявлень. Найдавніші замовляння – космологія, пов'язана зі станом людини, в найдавніших фольклорних жанрах переважає взаємозв'язок макро- і мікрокосмосу – людини і світу через використання дохристиянських світових образів – сонця, місяця, зорі. Звідси древо світове і яйце як відображення схеми світу і народження людей, тварин і всього (казка "Яйце-бильце", "Красносвіт"), магія чисел. У казках, легендах, як формах дохристиянських релігій, домінують обряди первісних посвячень, наприклад ініціацій (посвячення в дорослі), які мають також свої особливі, притаманні українству, риси. Характерна для українців ліро-епічна творчість (думи та інші

жанри) генетично пов'язана з їх міфологією. Її шлях визначається від міфу до епосу, від міфологем до фантастики. На основі етнокультури складається етнотика, мораль українців, серед засад якої – повага і любов до вільної праці, ствердження ідеалів добра, краси, гуманних стосунків, знання свого родоводу, шанування старших, толерантність, але і як прояв жорсткого тиску – індивідуалізм, замкненість, заздрість.

Динамічність, плінність, розбіжність й незрозумілість різних соціальних подій, у вихорі яких постійно знаходилася проста людина, виробляла в неї позицію пошуку й сталості не стільки в цих подіях, скільки в самій собі, в своєму внутрішньому житті. Це зменшувало соціальну активність українців, формувало ментальність у бік емоційності, "кордоцентричності", висувало на передній план "серце" як метафору глибини душі. Архетип "філософії серця" (Г. Сковорода, П. Юркевич) тлумачив серце як мікросвіт "внутрішньої людини", як ключ до "господарства душі" (М. Гоголь), коли серцю приписувалася можливість мислити, почувати, діяти, здійснювати вольові акти, визначати особистість людини. У листах, статтях "Вибраних місць із листування з друзями", літературних творах М. Гоголя має місце рефлексія щодо специфіки національного взагалі, українського зокрема. Предметом творчості М. Гоголя є світ людської душі та серця. Перший світ – світ "мертвих душ" є своєрідним "шифром", до якого необхідно знайти "ключ", щоб досягти світу "душ живих". Ключ цей треба шукаати у власній душі – "знайти лише ключ до своєї власної душі; коли ж знайдеш, тоді тим самим ключем одімкнеш душі всіх" (цитата за [7, 89]). Вважаємо, що поняття "душі" у М. Гоголя ("мертвої" і "живої") є підставою щодо поняття "існування" і включає національне начало. Визначення поняття національного знаходимо в статті "Декілька слів про Пушкіна": "Істинну національність містить не опис сарафана, але сам дух народу" [4, 51]. Мислитель розуміє, що дух народу найповніше виявляє себе у творчості, зокрема пісенній і танцювальній: "Покажіть мені народ, у якого було б більше пісень. Наша Україна дзвенить піснями" [4, 184]. М. Гоголь відзначає характерні особливості української пісні, незрозумілі носіям іншої ментальності, яка у даному випадку виявляє себе у мові [4, 94].

Г. Ващенко у роботі "Виховний ідеал" характеризує ідеал української людини, що проявився упродовж століть, що, на нашу думку, є втіленням етнічної ментальності. "Традиційним ідеалом треба визнати той, що витримав іспит історії, найбільше відповідає психології народу та

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНОПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ

його призначенню, ввійшов у психіку мас, відбитий у народній творчості і в творах кращих митців та письменників, що стали духовими провідниками народу” [3, 9]. Ідеал людини у Г. Ващенко ґрунтується на засадах християнського гуманізму, а підставою для нього є вроджена релігійність українського народу. Сам автор, виходячи з космологічного існування Бога, близький до властивого українцям пантеїзму і пов’язує правильну віру, а отже і релігійність, з “хліборобськістю” ментальності українців. Ця ознака мала великий вплив на світогляд народу, тому що природа схиляла його “задумуватися над таємницями природи і людського життя” [3, 10]. Г. Ващенко вказує і на географічне розташування України, яке породжувало “межові ситуації” постійної загрози. Тобто, у ситуації постійної присутності смерті чи загрози неволі природнім є запитання про смисл життя й вище Буття. Дослідник вказує на важливе значення землі для ментальності українців, протиставляючи народи хліборобської культури семітським номадам чи нордійським ловцям. Він наголошує: “Мирні хліборобські заняття сприяли лагідності вдачі українців і загальній інтелігентності їх, бо доісторичний хлібороб мав більше можливостей, ніж пастух чи ловець, призадумуватися над таємницями природи і людського життя. З цим також пов’язана певна глибина і багатство емоцій естетичних і емоцій кохання” [3, 11]. Із аналізу робіт Г. Ващенко випливає, що “антеїзм” є центральним (вихідним) елементом ментальності.

Оскільки українська ментальність характеризується намаганням злитися з буттям, увійти в його склад, оскільки людина чітко розуміє себе такою, що знаходиться й живе в конкретному світі, то “мрійливість”, як усталена ментальна риса, характеризує нас не як мрійників уяви; це є “дійове” мрійництво, що супроводжує мислення, діяльність людини; це є свідченням індивідуалістичного бачення, комфорту, вибору людини. Тобто “кордоцентричність” української ментальності не слід вважати такою, що входить у суттєве протиріччя з орієнтацією людини на індивідуалізм у суспільному житті. Це – так звана інтровертивність української духовності, приналежність України до інтровертивних суспільств.

Саме українська народна культура визначала різноманітні прояви етнічного буття нашого народу, адже в концентрованому і сугестивному вигляді формувала етнічну свідомість, ментальність, заклала основи національного мислення в цілому. Особливий вплив на характер народу, весь стрій його емоційного життя, природу

його культури мала пісня. Індивідуальність української народної творчості справді в ліричній пісні, історичній (у росіян, наприклад, абсолютно інша тематика і напрям цих пісень), у героїчному епосі (наприклад, у білорусів такий відсутній). І хоч українські кобзарські школи до певної міри зв’язані з тюркськими традиціями, епос за мелодикою та історичним відображенням дійсності – неповторний (Д. Січинський. “Чужинці про Україну” [8] та ін.). М. Шлемкевич у статті “Душа і пісня” [11], висловлюючи думку, що виявом української емоційності є пісня, з’ясовує місце почуттєвості – як однієї із центральних ознак української ментальності; наголошує на українському індивідуалізмові “без індивідуальностей”, як втечі у “свободу”, у широкий степ, що піддається змінним настроям.

Серед інших способів конкретно-чуттєвого втілення етнічної ментальності фольклор, як складова частина української художньої культури, займає важливе місце. Він є важливим способом узагальнення життєвого досвіду народу і його прагнень. Це також і унікальний дослідницький матеріал, що несе інформацію про минуле даної етнічної спільноти, яке властивим народнопоетичній творчості шляхом розкрито в почуттєво-образному вигляді.

Поняття ментальності тісно пов’язане з національною свідомістю та самосвідомістю, національним характером, з “душею народу”, тобто спільними глибинними емоційно-свідомими феноменами представників певного етносу. До ментальних процесів можна застосувати відому схему Ф. Броделя, який розрізняє три рівні протяжності в історії. Наголосимо на третьому рівні, так званих “таємниях довгого часу” (за Броделем) де ментальні структури формують глибокий пласт уявлень, моделей поведінки, що не змінюються із зміною поколінь [2, 147].

Говорячи про ментальність як спосіб і форму теоретичного і практичного відношення до природного і соціального світу, варто наголосити, що етнічна культура загалом та народнопоетична творчість, як її складова частина, є втіленням та відображенням основних ментальних настанов спільноти, а, разом з тим, і важливим формуючим фактором. Саме в народній культурі у формі особливих “значень-стереотипів” (термін Бромлея) фіксуються типові для даного члена даного етносу “поняття”, “уміння”, “норми поведінки” і т.д. Подібні уявлення, які носять несвідомо-стихийний характер, слабо або майже зовсім не контролюються розумом. Формуючись з дитинства внаслідок “включеності” дитини в етнічне середовище, вони продовжують

УКРАЇНЬКА НАРОДНОПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ

зберігатися і побутовати у своїх звичних формах довгий час після того, як змінилися історичні обставини, що викликали до життя цей досвід.

До загальних рис української ментальності дослідники відносять [1, 59]:

- тісний духовний зв'язок із середовищем існування ("антеїзм"). Найхарактернішим архетипом є взаємовідносини між ласкавою, плодючою Матір'ю-землею та люблячим, вдячним Сином-хліборобом. Це відображено у висловах: "У нас така земля, що дитину посади – виросте", "Землю не можна бити, бо вона – мати, а матері не б'ють" [10, 127];

- примат індивідуалізму над колективізмом (персоналізм): "Сам собі господар", "Чия хата – того й правда", а також "Не моє горить, не буду гасить", "І чути не чув, і бачити не бачив" [10, 135].

- перевага емоційного над раціональним ("кордоцентризм"), що втілюється в толерантність, м'якість, терпеливість, довірливість яка іноді обертається незахищеністю: "Терпи, душа, в раю будеш", "Нехай буде гречка, аби не суперечка". Кидаючи зерно в землю, селянин говорить: "Уроди, Боже, на трудящого, на ледащого, на старця, на крадія і на всяку долю" [10, 156], тобто відчуття справедливості та співчутливості, які можна вважати генетичними рисами народу.

Висновки. Отже, під впливом традиційних уявлень народу, висловлених у піснях, легендах, приказках та прислів'ях, відбувається процес формування основних ментальних настанов члена етнічної спільноти. Оскільки в зразках народної творчості спостереження, думки, висновки завжди є надзвичайно правильними, довершеним втіленням у слові людської думки.

Як показують сучасні етносоціологічні дослідження, більшість (близько 80 %) населення України бажає краще знати свою етнічну спадщину, реальний процес реалізації цих запитів стримується значним чином матеріальними нестатками й організаційними негараздами. У цілому ж етнокультура українців як серцевина національної культури – явище не стале, а динамічне, бо хоча в чистих (автентичних) формах етнокультура базова зберігається дедалі менше, що закономірно, але нею просякає пласт "третьої" осучасненої народної культури (на межі народної творчості і самодіяльності). Сама етнокультура має своє історичне життя і збагачується новими жанрами й образами, глибоко проникає в життя сучасників, має гарні перспективи свого поширення.

Перспектива подальших досліджень полягає у тому, що в сучасних умовах особливого значення набуває проблема збереження своєї етнічної ідентичності (тотожності) уї автентичних (первісних) формах, яка постійно руйнується засобами масової інформації, вестернізацією, зросійщенням української культури, яке досягло загрозливого для її існування масштабу. Зусилля держави і громадськості, спрямовані на підтримку етнокультури через системи освіти, культури, засоби масової інформації, за умови достатнього фінансування можуть давати плідні результати, про що свідчить, наприклад, досвід Норвегії в залученні її громадян до музичного фольклору шляхом інвестицій у спеціальну програму.

1. Бичко І.В. Українська ментальність і проблем гуманізації національної вищої освіти // *Розбудова держави*. – 1993. – №3. – С. 59 – 62.

2. Бродель Ф. *Время мира. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV – XVIII вв.* – М.: Прогресс, 1992. – 680 с. – Т. 3.

3. Ващенко Г. *Вдача українця у світлі "Виховного ідеалу"*. // *Наукові записки УВУ*. – №7. – 1963. – С. 10 – 47.

4. Гоголь Н. В. *Полное собрание сочинений: В 14 т.* – Т. 8. – М.: Из-во АН СССР, 1940. – 435 с.

5. Нельга О.В. *Теорія етносу. Курс лекцій: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.]*. – К.: Тандем, 1997. – 368 с.

6. Нечуй-Левицький І. *Світогляд українського народу: Ескіз української міфології*. – К.: *Обереги*, 1992. – 86 с.

7. Попович М. *Мировоззрение древних славян*. – К.: *Наукова думка*, 1985. – 167 с.

8. Січинський В. *Чужинці про Україну*. – Львів: *Світ*, 1991. – 96 с.

9. Степико М.Т. *Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи*. – К.: *Тов. Знання, КОО*, 1998. – 250 с. – (філософсько-методологічний аналіз)

10. *Українські традиції*. / Упоряд. та передмова О.В. Ковальського. – Харків: *Фоліо*, 2004. – 573 с.

11. Шлемкевич М. *Душа і пісня*. // *Українська душа: Збірник наукових праць: [за заг. ред. В. Храмової]*. – К.: *Фенікс*, 1992. – 128 с. – С. 54 – 57.

12. Ярошевець В. *Історія філософії*. – К.: *Вид. ПАРАПАН*, 2002. – 774 с.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2012